

SPOŁECZNA STRATYFIKACJA W SZTUKACH WALKI

Wprowadzenie

Na gruncie socjologii sportu od dość dawna podejmowane są zagadnienia wpływu uwarstwienia społecznego i stratyfikacji społecznej na uczestnictwo w kulturze fizycznej. Andrzej Wohl wskazał na klasowe pochodzenie sportu i określił sport jako przywilej klasowy¹. Jak pisał: „Wiele sportów pochodzi bezpośrednio z działań wojennych, a wiele innych sportów tym działaniom służy”². Wojownicy i stan rycerski trudnili się sztuką wojenną, a właśnie pozostawanie w gotowości bojowej i agonistyka wpłynęły w wielkim stopniu na rozwój kultury fizycznej³. Z ćwiczeń wojowników wyrosły m.in. dzisiejsze sztuki walki i sporty walki. Zasadniczo perspektywę teoretyczną dla tego opracowania stanowią humanistyczna teoria sztuk walki i socjologia sztuk walki⁴. Z racji, że uprawianie sztuk walki jest aktywnością kulturową, niezbędne są tu wyjaśnienia kulturowe i zastosowanie instrumentarium z obszarów antropologii kulturowej i socjologii kultury. Dla opisu i wyjaśnienia kwestii relacji między stratyfikacją społeczną a sztukami walki (w perspektywach diachronicznej i synchronicznej) autor stosuje jako podstawowe dwie metody jakościowe – własnej, długoletniej obserwacji uczestniczącej i analizy treści literatury przedmiotu, zwaną też analityczną.

Rozważania dotyczyć będą kolejno *bujutsu* (sztuk walki) w dawnej Japonii, tradycji rycerskich Europy, innych pozaeuropejskich sztuk walki (na przykładzie Brazylii) i dzisiejszej sytuacji w międzynarodowym środowisku *martial arts*⁵. Czy także dzisiaj pozycja w środowisku sztuk walki jest uzależniona

1 A. Wohl (1985) Pojęcie kultury fizycznej. W: H. Sekuła-Kwaśniewicz [red.] *Kultura fizyczna i sport w ujęciu socjologicznym. Wybór tekstów*, Kraków, s. 28-30.

2 *Idem* (1961) *Społeczno-historyczne podłoże sportu*, Warszawa, s. 84-85.

3 *Ibid.*, s. 135.

4 S. Halbrook (1974) Oriental philosophy, martial arts and class-struggle, *Social Praxis*, t. 2, nr 1-2, s. 135-143; W.J. Cynarski (2004) *Teoria i praktyka dalekowschodnich sztuk walki w perspektywie europejskiej*, Rzeszów; tenże (2012) *Antropologia sztuk walki. Studia i szkice z socjologii i filozofii sztuk walki*, Rzeszów.

5 S. Tokarski (1989) *Sztuki walki. Ruchowe formy ekspresji filozofii Wschodu*, Szczecin.

od pochodzenia społecznego? Czy odgrywa to jeszcze jakąś rolę w dzisiejszym demokratycznym społeczeństwie? Zanim odpowiemy na te i inne pytania, wyjaśnijmy podstawowe pojęcia.

Pojęcia podstawowe

Warstwą określa się zbiorowość „wyodrębnioną ze względu na podobny styl życia, obyczaj, poziom dochodu oraz świadomość bariery oddzielającej ją od innych, zwłaszcza niższych zbiorowości”⁶. W latach 30. XX wieku Amerykanin William Lloyd Warner (1898-1970) prowadził badania nad życiem społecznym i ekonomicznym miasteczka Yankee City. Było to typowe miasto dla zasiedziałej części społeczeństwa amerykańskiego. Dla oceny stratyfikacji przyjął kryteria: wykształcenia, zawodu, majątku, tytułów, przynależności do klubów, dzielnicy zamieszkania. Czyli uwzględnił on łącznie wskaźniki ekonomiczny i prestiżu społecznego. Stwierdził, że przez warstwy rozumie dwie lub więcej grup ludzi, którzy sami sądzą, że zajmują w społeczeństwie pozycje wyższe lub niższe. Wyróżnił w społeczności tego miasta trzy warstwy (wyższą, średnią i niższą), które podzielił jeszcze na podwarstwy. Uwarstwienie społeczne, zwane jest też stratyfikacją. Odnosi się do wielopoziomowego układu warstw. Mierzone jest dostępnością do pięciu podstawowych zasobów społecznych, jakimi są: władza, pieniądze, prestiż, wiedza i wykształcenie oraz zdrowie. System stratyfikacyjny danego społeczeństwa określa usytuowanie poszczególnych grup i zbiorowości – sumę przyporządkowań w ramach warstw i relacji pomiędzy warstwami. Tożsamość kulturowa lub społeczno-kulturowa to zespół cech genealogicznych, stosunek do własnej grupy i do symboliki kulturowej – wszystko, co dostarcza poczucia sensu oraz uznawany system wartości⁷. Tożsamość ta wpływa na indywidualną samoidentyfikację. W kulturach wojowników, wśród rycerstwa i szlachty uprawianie szermierki i innych sztuk walki wynikało z poczucia tożsamości kulturowej zarówno z własną klasą czy stanem, jak i tradycją narodową. Był to jednocześnie i pozostaje czynnik zachowania więzi z ową tradycją.

W dawnej Japonii

W Stanach Zjednoczonych Ameryki jednymi z pierwszych badaczy uwarunkowań społecznych sztuk walki w ich genezie byli Ratti i Westbrook⁸. Wskazali na fakt historycznego podziału społecznego w Japonii, który umożli-

6 J. Szczepański (1970) *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa, s. 410.

7 Por. M. Golka (2008) *Socjologia kultury*, Warszawa, s. 116-117.

8 O. Ratti, A. Westbrook (1997) *Sekrety Samurajów. Studium o japońskich sztukach walki*, Bydgoszcz.

liwiał arystokracji uprawianie różnych odmian sztuk walki z bronią i wręcz, także walki konnej, strategii, sztuki fortyfikacji etc. Uboższa szlachta ćwiczyła głównie łucznicstwo, walkę włócznią, szermierkę i *jūjutsu*. Niższe warstwy miały do sekretów sztuk walki ograniczony dostęp. Samurajów obowiązywał kodeks rycerski *bushidō*. Natomiast półlegendarne *ninjutsu*, sztukę szpiegowania i skrytobójstwa, uprawiali żyjący poza nawiasem społeczeństwa *ninja*.

Arystokracja japońska uprawiała łucznicstwo, w szczególności łucznicstwo konne (*kyuba-jutsu*, jak w klanie Takeda). Praktykowano szermierkę (*kenjutsu*) i walkę włócznią. Rody Takeda i Aizu uprawiały *aikijutsu* – subtelną sztukę harmonizacji energii w walce wręcz, z której wywodzi się dzisiejsze *aikido*. Ćwiczone też miotanie ostrymi prętami i igłami – *shuriken-jutsu*, co jest do dziś uprawiane w szkołach *daito-ryu* i *takeda-ryu*. *Bushi* – japońska szlachta – uprawiała również szermierkę i łucznicstwo, walkę kijem, włócznią i glewnią *naginata*. Sztukę *naginata-jutsu* uprawiały tradycyjnie samurajskie kobiety. Ponadto samuraj musiał umieć walczyć bez użycia broni, lub z użyciem jedynie „mniejszych rodzajów broni” – stosując *jujutsu*⁹. Dotyczy to nauczania klasycznych szkół starego *budo*, jak *katori shinto-ryu*. Samuraj miał wręcz obowiązek opanować różne techniki walki i władanie wszelkimi rodzajami broni¹⁰. Kuno Mauer¹¹ wskazuje, że w społeczeństwie dawnej Japonii szlachta spędzała wolny czas m.in. na szermierce i ćwiczeniach łuczniczych. Straż przyboczna musiała posiadać biegle opanowane umiejętności *jujutsu* polegające na ochronie osób trzecich, co moglibyśmy porównać do dzisiejszych „technik interwencji”, które ćwiczone są przez ochroniarzy i w służbach mundurowych. Dla wojowników *bushi* umiejętności walki były głównymi umiejętnościami związanymi z ich rolą zawodową i społeczną. Co ciekawe, także duchowni shintoistyczni i buddyjscy, pomimo formalnego zakazu walki i zabijania w buddyzmie, uprawiali z powodzeniem różne sztuki walki.

Mieszczanstwo ćwiczyło się w zastosowaniu w samoobronie wachlarza, kija, noża, sznura oraz uproszczonego *jujutsu*, zwanego też ludowym *yawara*¹². Chłopi i rybacy, np. na Okinawie, doskonalili się we władaniu broniami pochodzenia rolniczego, jak kij, cep, sierp, wiosło i *sai* – przyrząd do sadzenia ryżu. Mieszkańcy Okinawy pod kierunkiem swej szlachty stworzyli karate i *kobudo* – techniki walki wręcz i użycia owych ludowych broni. Nie tyle był to wyraz buntu okinawskich chłopów przeciw japońskiej szlachcie, ile sposób

9 S. Mol (2002) *Japońskie sztuki walki. Przewodnik po koryū jūjutsu*, Bydgoszcz, s. 53-68.

10 F. Tanaka (2005) *Sztuki walki samurajów. Teoria i praktyka*, Bydgoszcz; W.J. Cynarski, G. Szajna (2012) *Japońska sztuka szermierki kenjutsu w Polsce (1987-2012) ze szczególnym uwzględnieniem Podkarpacia*. W: P. Król [red.] *Studia i szkice w zakresie polskiej i zagranicznej teorii oraz historii kultury fizycznej*, Rzeszów, s. 193-226.

11 K. Mauer (1981) *Die Samurai. Ihre Geschichte und ihr Einfluß auf das moderne Japan*, Düsseldorf – Wien.

12 S. Mol, *Japońskie sztuki walki*, op. cit., s. 41-42.

zakonspirowanej walki narodowej mieszkańców dawnego królestwa Ryukyu przeciw japońskiemu okupantowi. Poza prawem i systemem społecznym funkcjonowały rody skrytobójców *ninja*, którzy wykorzystywali techniki wszelkich znanych sztuk walki. Ponadto stosowali w *ninjutsu* broni cichego zabijania – igły, dmuchawki, stalowe linki, trucizny¹³. Dopiero po reformie Meiji nastąpiła stopniowa demokratyzacja sztuk walki i otwarcie szkół dla przedstawicieli innych stanów. Stało się tak na skutek wprowadzenia *budo*, zwłaszcza *judo* i *kendo*, do powszechnego systemu edukacji¹⁴. Pochodzenie twórców dzisiejszego *budo* – J. Kano i M. Ueshiby, a także nauczycieli *sensei* G. Funakoshiego było szlacheckie¹⁵, toteż tradycja wojennych dróg *bushi* została przekazana kolejnym generacjom jedynie w nieco zmienionej formie.

Tradycje rycerskie Europy

Jak w innych kręgach kulturowych, także w Europie rodzaj broni był atrybutem przedstawicieli danego stanu. Bronią rycerską lub szlachecką był najpierw miecz, później rapier i szpada na zachodzie Europy, a szabla w Europie środkowej – w Polsce i na Węgrzech. Z kolei specyficzną bronią chłopską była kosa z ostrzem ustawionym „na sztorc”¹⁶, widły i cepy. Rycerz i szlachcic miał prawo stale nosić broń przy sobie. Inne stany sięgały po broń w razie wojennej potrzeby. Jedynie siłowe postaci walki wręcz uprawiane były dość powszechnie przez niskie stany. W Europie zapasy i walki na pięści uprawiane były przez chłopstwo wielu krajów.

Jak zauważył Piwowarczyk, „Jeźdźcy stanowili elitę nie ze względu na swoje umiejętności, lecz bogactwo i uprzywilejowanie. Wysokie koszty wystawienia pocztu zbrojnego poważnie ograniczały krąg osób zdolnych do pełnienia służby wojskowej w kawalerii”¹⁷. Miało to miejsce u początków europejskiego rycerstwa. Rycerzem mógł jednak zostać także wojownik uboższego pochodzenia, o ile wykazał się bohaterstwem i szczególną cnotą. Jazda ciężkozbrojna była zwykle formacją bogatej szlachty. Z kolei w piechocie lub wśród łuczników dość często znajdowali się zmobilizowani chłopi. Jeździectwo i szermierka były przez wieki podstawowymi składowymi edukacji młodzieży szlacheckiej.

13 O. Ratti, A. Westbrook, *Sekrety Samurajów*, *op. cit.*; W.J. Cynarski, *Teoria i praktyka ...*, *op. cit.*, s. 340.

14 Por. S. Inoue (1998) *Budo: Invented tradition in the martial arts*. W: S. Linhart, S. Frühstück [red.] *The Culture of Japan as Seen through Its Leisure*, State University of New York Press, s. 83-93; H. Matsunaga et al. (2009) *Budō: The Martial Ways of Japan*, Tokyo.

15 J. Stevens (2001) *Trzej mistrzowie budo: Funakoshi, Kano, Ueshiba*, Bydgoszcz; R. Rżany, W.J. Cynarski (2001) *Twórcy współczesnego budō: Kanō, Funakoshi, Ueshiba, Ido – Ruch dla Kultury / Movement for Culture*, t. II, s. 384-395.

16 W.J. Cynarski (2009) *Próby restauracji polskiej sztuki militarnej na przełomie XX i XXI wieku*, *Ido Movement for Culture*, t. 9, s. 44-59.

17 D. Piwowarczyk (2007) *Słynni rycerze Europy. Rycerze Chrystusa*, Warszawa, s. 6.

Polski szlachcic chodził z szablą u boku od XVI do końca XVIII wieku. Z kolei polska szabla husarska i „skrzydlata” husaria (jako formacja bojowa) zasłynęły jako najlepsze w dziejach europejskiej, czy też światowej, wojskowości¹⁸.

O polskiej husarii Sycylijczyk Sebastiano Cefali, sekretarz marszałka wielkiego koronnego i hetmana polnego koronnego Jerzego Sebastiana Lubomirskiego pisał następująco: „Najlepsza szlachta, która służy na wojnie, zgodnie z obyczajem kraju, wchodzi w skład tego wojska, a doświadczeni oficerowie, którzy dowodzili kompaniami (chorągwiemi) Kozaków i innymi regimentami o niższym (od husarii) statusie, nie uznają za dyshonor zaciągać się [do husarii] jako prości żołnierze [towarzysze husarscy]”¹⁹. Była to bowiem elitarna jednostka Królestwa Polskiego i Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Ze szlachty pochodził korpus oficerski i właśnie w wojsku najdłużej zachował się ten wyjątkowy etos honoru. Generalnie przestrzegała go także arystokracja i pochodząca ze szlachty inteligencja. Etos ten, w połączeniu z katolicką religijnością, pomógł przetrwać polskiej inteligencji trudne lata rozbiorów i wynaradawiania (germanizacji i rusyfikacji), ludobójstwa okupantów (hitlerowskich Niemiec i sowieckiej Rosji), lata komunizmu i emigracji. Od roku 1920 nawet polscy chłopci chcieli naśladować rycerzy i bohaterów literackich – np. obrońców Rzeczypospolitej z *Trylogii* Sienkiewicza.

Dziś staropolską szermierkę ćwiczą tysiące młodych ludzi zrzeszonych w bractwach rycerskich, grupach rekonstrukcyjnych i sekcjach pasjonatów historycznej broni. Działają Szkoła Zabłockiego i *Signum Polonicum* restaurujące staropolskie tradycje²⁰. Nikt przy tym nie pyta o pochodzenie społeczne. Ale liderzy wymienionych szkół pochodzą z rodów polskiej szlachty. Podobnie jest w innych krajach europejskich. Zmodernizowany styl filipińskiej szermierki *escrima*²¹ jest nauczany przez Sir Billa Newmana, lorda Dilish. Nauka jest dostępna nie tylko dla szlachty. Dzisiejsza klasyczna szermierka może być uprawiana przez każdego.

Wśród europejskich sztuk walki warto zwrócić uwagę w szczególności na szermierkę. Napisana gotykiem książka Maxa Schroebera²² gloryfikuje szermierkę sportową faszystowskich Niemiec, przy czym nawiązuje do starych

18 W. Zabłocki (2000) *Polskie sztuki walki. Miecz oburęczny i szabla husarska*, Podkowa Leśna; *idem* (2011) *Szable świata*, Warszawa; W.J. Cynarski (2008) An overview of Polish Martial Arts, *Journal of Asian Martial Arts*, t. 17, nr 2, s. 8-25; *idem*, *Próby restauracji...*, *op. cit.*; Z. Sawicki (2011) Polska Sztuka Walki – Signum Polonicum: Tło historyczne, charakterystyka i główne wątki systemu, *Ido Movement for Culture. Journal of Martial Arts Anthropology*, t. 11, nr 2; *idem* (2012) *Traktat szermierczy o sztuce walki polską szablą husarską, cz. 2, W obronie Ewangelii, Zawiercie*; W.J. Cynarski, G. Szajna (2012) *Z dziejów szermierki w Polsce – Szkoła Michała Starzewskiego*. W: T. Socha, B. Szade [red.] *Sporty indywidualne w teorii i praktyce*, Katowice, s. 13-26.

19 R. Sikora (2012) Husaria okiem współczesnych, *Sztuki Walki*, nr 2, s. 28-29.

20 W.J. Cynarski, *An overview...*, *op. cit.*; *idem* (2008) Una vision generale de las Artes Marciales Polacas, *Revista de Artes Marciales Asiaticas*, t. 3, nr 3, s. 8-25.

21 B. Newman (2005) *Escrima*, Burg/Fehmarn.

22 M. Schroeber (1938) *Deutsche Fechtkunst*, Berlin, s. 76.

tradycji szermierczych. Otóż nie tylko japońskie sztuki walki były używane do szowinistycznej propagandy podczas II wojny światowej. Obecnie wielu niemieckich autorów, jak Andreas Leffer²³, pisze o starej niemieckiej szermierce i walce wręcz. Europejskie sztuki walki Średniowiecza i Renesansu opisali John Clements i Bartłomiej Walczak²⁴ nawiązując do licznych niemieckich technik miecza i walki wręcz zcharakteryzowanych w starych traktatach.

Między Afryką a dzisiejszą Brazylią

Jest wiele rodzajów sztuk walki, które powstały na Zachodzie (w Europie, USA lub Brazylii) poprzez wzorowanie się na odmianach wschodnioazjatyckich. Mianowicie japońskie korzenie ma technika brazylijskiego i europejskiego *jujutsu*. Inne sztuki walki, jak rosyjskie *sambo* lub izraelska *krav maga*, zostały stworzone na pograniczu Azji i Europy i także na bazie japońskiego *jujutsu*. Wiele sportów walki, wywodzących się z azjatyckich sztuk walki, zostało przyjętych w krajach Zachodu²⁵. W rzeczywistości brazylijskich sztuk walki światową sławę zyskały „Brazylijskie ju-jutsu” zwane Bjj i *capoeira*. Jest to jednak japońskie *jujitsu* (*jūjutsu*), rozwinięte przez rodzinę Gracie pod kątem walki w parterze (*ne-waza*)²⁶. Bjj jest obecnie uprawiane w Brazylii głównie przez osoby pochodzące z wyższych warstw społecznych. *Capoeira* jest szczególnym fenomenem – tańcem i walką rozwiniętą przez afro-brazylijskich niewolników. Jest też dla naukowych analiz szczególnie interesująca. Rozważane są podstawowe kwestie, czym *capoeira* jest, albo czym nie jest. Jest formą tańca²⁷, sztuką walki²⁸ lub stylem walki i sportem walki²⁹? Jest pochodzenia afrobrazylijskiego³⁰, czy sztuką czysto brazylijską³¹? Społeczna i kulturowa

23 A. Leffer (2007) *Mittelalterlicher Schwertkampf für Anfänger und Umsteiger*, München; Por. H. Schmidt (2007) *Schwertkampf. Der Kampf mit dem langen Schwert nach der Deutschen Schule*, Bad Aibling.

24 J. Clements (2011) The Humanist Component within renaissance martial arts teaching, *Ido Movement for Culture. Journal of Martial Arts Anthropology*, t. 11, nr 2; B. Walczak (2011) Wskrzeszanie utraconych nauk – proponowana metoda interpretacji średniowiecznych i renesansowych traktatów szermierczych, *Ido Movement for Culture. Journal of Martial Arts Anthropology*, t. 11, nr 2.

25 Por. W.J. Cynarski (2000) *Sztuki walki budō w kulturze Zachodu*, Rzeszów.

26 R. Gracie, K. Peligro (2006) *The Path to the Black Belt. Brazilian Jiu-Jitsu*, Montpelier–Vermont.

27 B. Almeida (2006) *Capoeira – brazylijska forma sztuki. Historia, filozofia, praktyka*, Wrocław.

28 M.R. Assuncao (2005) *Capoeira. The History of an Afro-Brazilian Martial Art*, Routledge, London-NY; A. Reis, *Capoeira: Health & Social Well-Being*, Brasilia, Thesaurus.

29 P. Coelho de Araujo, A.R. F. Jaqueira (2011) *Capoeira – Fighting Sport: its Applications to Educational Environments*. W: A.A. Figueiredo, C. Gutierrez-Garcia [red.] *Scientific Congress on Martial Arts and Combat Sports, Viseu-Portugal. Proceedings*, Viseu, s. 17-18.

30 T.A. Green (2010) *Surviving the Middle passage: traditional African Martial arts in the Americas*. W: T.A. Green, J.R. Svinth [red.] *Martial Arts of the World: An Encyclopedia of History and Innovation*, ABC-CLIO, Santa Barbara (CA), s. 129-148; M.R. Assuncao, *Capoeira...*, *op. cit.*; M. Ślęzak (2007) *Capoeira według M.R. Assuncao*, *Ido Movement for Culture*, t. 7, s. 228-229.

31 B. Almeida, *Capoeira...*, *op. cit.*; P. Coelho de Araujo, A.R. F. Jaqueira, *Capoeira...*, *op. cit.*

rzeczywistość jest zwykle dużo bardziej skomplikowana niż tego typu podziały i typologie. W ten sposób pojawiają się błędy uproszczeń i niewystarczająco uzasadnionych interpretacji. Jeżeli *capoeira* wywodzi się z wojennych tańców i ćwiczeń wojowników afrykańskich z terenu dzisiejszej Angoli, stanowi owoc tamtejszej kultury wojowników. W Brazylii uprawiana była niegdyś przez niewolników, osoby z marginesu społecznego i z niskich stanów jako wyraz buntu i dla samoobrony. Była to walka głównie z użyciem nóg (bez broni). Dzisiaj częściej jeszcze ćwiczona jest w tym kraju przez młodzież z niższych warstw społecznych, ale następuje tu proces upowszechniania – popularyzacji tej sztuki walki w całym społeczeństwie. Jest np. wprowadzana do brazylijskiego systemu edukacji³². Paulo Coelho de Araujo wyjaśnia *capoeirę* jako historyk, socjolog i antropolog kulturowy. Obserwuje on i opisuje fazy rozwoju tej sztuki walki³³. Razem z Anną Rosą Jaqueirą bada on instytucjonalizację nauczania *capoeiry*, opisuje sylwetki mistrzów i analizuje źródła ikonograficzne³⁴.

Dzisiaj – w skali globalnej

Dzisiaj, w dobie globalnej popularności azjatyckich, ale także zachodnich (europejskich) sztuk walki, pozycja w środowisku sztuk walki nie jest uzależniona od pochodzenia społecznego. Aczkolwiek pochodzenie z rodziny samurajskiej lub szlacheckiej może w jakiś sposób ułatwiać osiąganie sukcesów w drodze sztuk walki. Bardziej jednak przez dziedziczony etos, niż łatwiejszą dostępność do elitarnych niegdyś sztuk walki. Jak wyglądają uwarunkowania osiąganych dziś pozycji w sztukach walki i pozycji społecznych? Pozycje wynikające z pochodzenia społecznego miały znaczenie w minionych epokach. W historii sztuk walki warstwy uprzywilejowane, jak w Japonii klasa *bushi*, mogły i były zobligowane (kodeks *bushido*) do uprawiania sztuk walki. Dzisiaj co najwyżej koszt nauki stanowi dla osób z uboższych rodzin barierę dostępu do danej sztuki walki.

32 R.J. Sonoda-Nunes, S.R. De Oliveira, M. Jr. Wanderley (2009) *Capoeira: The Brazilian martial art and infant school education*, *Ido Movement for Culture*, t. 9, s. 130-138; P. Coelho de Araujo, A.R.F. Jaqueira, *Capoeira...*, *op. cit.*

33 P. Coelho de Araujo (2005) *Capoeira: Um Nome – Uma Origem*, Notas Letras Livraria Editora, Juiz de Fora; Tenże: *Capoeira – Novos Estudos*, Notas Letras Livraria Editora, Juiz de Fora.

34 P. Coelho de Araujo, A.R. F. Jaqueira (2008) *Do jogo im agents as im agents do jogo. Nuances de interpretacao iconografica sobre a Capoeira*, Coimbra; P. Coelho de Araujo, A.R. F. Jaqueira, E.R. Lima, (2011) *Profiles of Practitioners of Capoeira Fight During the Centuries XIX and XX*, *Ido Movement for Culture. Journal of Martial Arts Anthropology*, t. 11, nr 1-4, s. 48-55; Por. W.J. Cynarski, H. Ebishima, A. Litwiniuk (2010) *Globalizacja na obszarze kultury sportowej – przykłady systemów pochodzenia pozaeuropejskiego*. W: Z. Dziubiński, P. Rymarczyk [red.] *Kultura fizyczna a globalizacja*, Warszawa, s. 139-150; W.J. Cynarski, L. Sieber (2012) *1.3. Non-Asian martial arts*. W: W.J. Cynarski, *Martial arts Phenomenon – Research and Multidisciplinary Interpretation*, Rzeszów, s. 38-47.

Obecnie najczęściej występują tu „pozycje wypracowane samodzielnie” Mianowicie chodzi tu o osiągnięte stopnie i odpowiadające im pasy, tytuły mistrzowskie (*kyoshi, hanshi*), uprawnienia i pozycje (np. dyrektora technicznego – *shihan*). Lata solidnego treningu pod okiem kompetentnego mistrza-nauczyciela, aktywność w ramach działalności danej organizacji i talent (predyspozycje psychomotoryczne i charakterologiczne) są głównymi warunkami osiągnięć w sztukach walki. Te zaś przekładają się na pozycję zawodową i społeczną. Aczkolwiek pozycja społeczna nauczyciela sztuk walki nie jest dziś zbyt wysoko poważana. Bardziej prestiżowe i doceniane finansowo są dziś role trenerów i działaczy w popularnych sportach. Czy występują tu „pozycje dziedziczone”? Niekiedy następuje tu przekaz pokoleniowy – z ojca na syna. Dzieci instruktorów, zwłaszcza chłopcy, najczęściej ćwiczą zachęceni przez swoich ojców. Często też, z racji dość wczesnego rozpoczęcia owych ćwiczeń, osiągają dobre wyniki. Jednak na Zachodzie nawet prywatne szkoły nie są z reguły przekazywane z ojca na syna. Od syna nie wymaga się kontynuacji rodowej tradycji.

Inaczej jest do dziś w Japonii. Jeśli dana sztuka walki jest od pokoleń związana z daną rodziną, głowa rodu jest sukcesorem i strażnikiem tej tradycji (*soke*) – osobą odpowiedzialną za jej dalszy przekaz. W ramach rodziny przekazywana jest też rodowa broń. W przypadku rodu Iizasa (szkoła *katori shinto-ryu*) dokumenty szkoły są przekazywane w ramach tej rodziny od XV wieku. Ale ostatni *soke* nie są jednocześnie mistrzami-nauczycielami. Wyznaczają oni tylko głównych *shihan*, mistrzów odpowiedzialnych za przekaz umiejętności technicznych. W Japonii do dziś funkcjonuje mocno zakorzeniony w społeczeństwie system starszeństwa *senpai-kohai* (starszy-młodszy). Wszędzie zaś w skali globalnej – system stopni *kyu-dan* (uczniowskich i mistrzowskich) lub temu podobne. Hierarchia ustalona jest po pierwsze wg kompetencji (potwierdzonej posiadaniem stopniem), po drugie – stażu (np. 5 lat po egzaminie na 4 dan) i – w trzeciej kolejności – wieku. Dopiero wśród ćwiczących z tym samym stopniem i w tym samym czasie uzyskanym, osoba starsza wiekiem postrzegana jest jako *senpai*. Generalnie osoby starsze i zasłużone są w Japonii szczególnie szanowane.

W tradycyjnym przekazie sztuk walki układ organizacyjny odpowiada strukturze hierarchicznej. Jest to (u układzie pionowym): 1) na szczycie piramidy mistrz – twórca szkoły, stylu lub metody; 2) *soke*, czyli aktualny sukcesor lub *dai-shihan* – główny mistrz-nauczyciel; 3) mistrzowie odpowiedzialni za nauczanie w poszczególnych krajach, organizacjach lub ośrodkach (miastach), czyli lokalni liderzy; 4) inni instruktorzy i starsi uczniowie; 5) pozostali uczniowie. Główny mistrz-nauczyciel posiada tradycyjnie autorytet merytoryczny i moralny. W szkole tradycyjnej japońskich sztuk walki jest to *soke* lub *shihan*. Najczęściej główny mistrz jest jednocześnie *soke*. Ale niekiedy, jak w szkole *katori shinto-ryu*, funkcja ta jest podzielona między różne osoby. Podobny

model funkcjonuje w różnych stowarzyszeniach. Prezydent reprezentuje daną organizację, ale za sprawy nauczania i promocji na stopnie odpowiada dyrektor techniczny.

Aktualnie system zależności, pierwotnie feudalny, zmienia się w kierunku demokratyzacji i egalitaryzacji. Nie bez znaczenia jest tu proces komercjalizacji dziedziny sztuk walki. Nauczyciele uczą coraz częściej i w coraz większym stopniu dla pieniędzy, mniej natomiast dla szlachetnych idei. Trwa też rywalizacja na rynku sztuk walki. Często niekompetentne osoby uzyskują uprawnienia instruktorskie. Toteż powstają gremia eksperckie, jak European Jujutsu and Kobudo Committee, których celem jest dbałość o wysoki poziom nauczania sztuk walki. Organizacja będąca stowarzyszeniem, federacją lub fundacją ustala zwykle własną radę mistrzów najwyższej rangi. Najczęściej chodzi tu o niezależność i samodzielność w zakresie przyznawania stopni i uprawnień (różnego rodzaju licencje). Najlepsze organizacje starają się jednak o uzyskanie uznania u autentycznych mistrzów sztuk walki, będących niekwestionowanymi autorytetami.

Co znamienne, potomków szlachty i samurajów oraz dzisiejszą elitę sztuk walki można rozpoznać także po cechach fizycznych. Charakteryzuje ich bowiem zwykle szczupła, proporcjonalnie zbudowana, wyprostowana sylwetka³⁵. Jest to efektem codziennego treningu i uprawiania technik uprawianych niegdyś tylko przez szlachtę. Doktor Roland Maroteaux, notabene członek European Nobility Club i posiadacz Orderu Rycerskiego *Homo Creator Nobilis*, przeprowadził badania porównawcze równowagi dynamicznej w różnych sztukach walki, zwłaszcza pochodzenie samurajskiego. Wyprostowana sylwetka jest zarówno wyrazem poczucia godności własnej, jak i czynnikiem zachowania w walce równowagi.

Wypracowana pozycja

Artykuł Alaina Jamesa i Richarda Jonesa należy do pierwszych prac empirycznych, u których analizowano „społeczny świat karate-do”, z wyznaczonymi przez tradycje danej szkoły pozycjami statusowymi, hierarchią wartości i zasadami postępowania³⁶. Dzisiejsze karate uprawiane jest przez przedstawicieli wszystkich warstw społecznych. Podobne badania w środowisku osób uprawiających capoeirę przeprowadził brazylijski socjolog i jednocześnie nauczyciel capoeiry André Luiz Teixeira Reis. Swe eksperymentalne badania

35 R.J. Maroteaux (2012) *The Mobile Stability of the Body (Traditional Martial Arts and Combat Sports)*, autoedition, Avignon.

36 A. James, R. Jones (1982) The social world of karate-do, *Leisure Studies*, t. 1, nr 3, s. 337-354; Por. L. Sieber (2011) *Chapter 12. Zendo Karate Tai-te-tao*. W: W.J. Cynarski [ed.] *Selected Areas of Intercultural Dialogue in Martial Arts*, The Lykeion Library, t. 14, Rzeszów, s. 145-154.

przeprowadził on w Polsce, podczas kilkumiesięcznego pobytu w Warszawie. Zaobserwował on, że *capoiera* poprawia zdrowie, harmonizuje relacje społeczne i wzmacnia poczucie społecznego dobrostanu³⁷. Obecnie, zwłaszcza poza Brazylią, *capoeira* uprawiana jest przez przedstawicieli wszystkich warstw społecznych. *Hapkido*, koreańska sztuka walki, jest pokrewna do *aiki-jujutsu*. Nawiązuje do tradycji koreańskiej szlachty. Występujące w grupie osób trenujących *hapkido* relacje interpersonalne badał Sterkowicz³⁸. Wskazał on, że zwłaszcza sprawność i poziom umiejętności determinują ustalanie pozycji społecznej w tej grupie. Podobnie rzecz dotyczy innych wschodnioazjatyckich sztuk walki³⁹.

Generalnie w grupie osób studiujących daną sztukę walki pozycja zależy od umiejętności i wiedzy, pośrednio zaś – stażu i stopnia. Natomiast w relacji do reszty społeczeństwa – od pozycji zajmowanej w danej organizacji. Lider większej i dłużej działającej organizacji będzie zwykle lepiej postrzegany niż przedstawiciel nielicznej grupy pasjonatów i funkcjonującej od niedawna.

Podsumowanie

W opracowaniach układu stratyfikacji wyróżniane są generalnie: 1) pozycje wynikające z pochodzenia społecznego; 2) pozycje wypracowane samodzielnie; 3) pozycje dziedziczone. Podobnie można opisać pozycje zajmowane w organizacjach sztukach walki. Pozycje wynikające z pochodzenia dotyczyły kiedyś klas lub warstw społecznych (rycerstwo i szlachta, japońscy *bushi*). Dziś nie ma to większego znaczenia. Można stwierdzić jedynie występowanie przekazu pokoleniowego w rodzinach. O pozycji w sztukach walki, jak w wielu innych dziedzinach, decyduje najczęściej i w największym stopniu długotrwały wysiłek własny. Sztuki walki uległy daleko idącej demokratyzacji i egalitaryzacji. Pozycje dziedziczone z ojca na syna występują już bardzo rzadko i dotyczą głównie starych rodowych szkół.

37 A. Reis (2005) *Capoeira: Health & Social Well-Being*, Brasilia, Thesaurus; por. K. Kolbowska (2005) *Capoeira w Polsce*. W: A. Jawowska, M. Kempny [red.] *Konsumpcja: istotny wymiar globalizacji kulturowej*, Warszawa.

38 S. Sterkowicz (2003) *Sprawność specjalna a pozycja społeczna w grupie hapkido*. W: W.J. Cynarski, K. Obodyński [red.] *Humanistyczna teoria sztuk i sportów walki – koncepcje i problemy*, Rzeszów, s. 79-83.

39 S. Halbrook, *Oriental philosophy...*, *op. cit.*